

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ігнатів О. М.

Стаття присвячена проблемі дослідження загальнокримінальної насильницької злочинності в Україні. Обґрунтовано необхідність виокремлення в якості самостійного об'єкту кримінологічних досліджень цього виду злочинності. На підставі визначення специфічних інтегруючих ознак дано поняття загальнокримінальної насильницької злочинності та визначено систему діянь, що відносяться до цієї категорії злочинів.

Ключові слова: насильство, злочин, загальнокримінальна насильницька злочинність.

Статья посвящена проблеме исследования общеуголовной насильственной преступности в Украине. Обоснована необходимость выделения в качестве самостоятельного объекта криминологических исследований данного вида преступности. На основании определения специфических интегрирующих признаков дано понятие общеуголовной насильственной преступности и определена система деяний, относящихся к данной категории преступлений.

Ключевые слова: насилие, преступление, общеуголовная насильственная преступность.

The article is sanctified to the problem of research of violent general criminality in Ukraine. The necessity of selection as an independent object of criminology researches of this type of criminality is reasonable. On the basis of determination of specific integrating signs the concept of violent general criminality is given and the system of the acts related to this category of crimes is certain.

Keywords: violence, crime, violent criminality.

Для того, щоб пізнати будь-який феномен, розглянути його сутнісні характеристики й форми прояву, необхідне дослідження його складових. Злочинність, її окремі види щодо цього теж не є винятком. Окремі види злочинності, маючи єдину біосоціальну природу, у своїх зовнішніх проявах суттєво різняться між собою. Особливості будь-якого виду злочинності, будь-то насильницька чи економічна, жіноча, рецидивна, організована тощо, визначаються специфічними ознаками й властивостями злочинних діянь.

Дослідження злочинності з урахуванням поділу її на види дозволяє, по-перше, конкретизувати вивчення багатьох аспектів прояву феномену злочинності: розробити глибоку криминологічну характеристику тих або інших злочинів, виявити їхні відмінні риси й властиві їм закономірності, що не представляється можливим при вивченні всієї злочинності загалом. З іншого боку, сенс поділу злочинності на види (її класифікації) полягає в поглибленні знань про самі об'єкти, бо повніше й глибше дійсна сутність явищ та їх властивостей може проявитися лише у зв'язку, у порівнянні з іншими. По-друге, поділ злочинності на види необхідний для ефективного вирішення практичних задач протидії кожному окремому виду злочинів і злочинності загалом.

Проблеми протидії насильницькій злочинності у своїх працях досліджували багато вітчизняних і

зарубіжних науковців: Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, Л.М. Давиденко, А.І. Долгова, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, В.П. Ємельянов, А.Ф. Зелінський, А.П. Закалюк, Я.Ю. Кондратьєв, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, І.П. Лановенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.М. Трубников, В.О. Туляков, І.К. Туркевич, В.І. Шакун та ін. Однак у науці існує низка проблемних питань, пов'язаних передусім з відсутністю єдності поглядів вчених щодо визначення поняття й сутності самого феномену насильства та його злочинних проявів, а також відсутністю об'єктивних даних про стан і структуру насильницької злочинності та окремих її видів.

Метою статті є визначення поняття й сутності загальнокримінальної насильницької злочинності та обґрунтування необхідності виокремлення цього виду злочинності в якості самостійного об'єкту криминологічних досліджень.

Сучасна позиція вітчизняних криминологів стосовно насильницьких злочинів визначається розумінням їх як умисних кримінально-караних діянь, що посягають на фізичні блага (життя й здоров'я) особи й вчиняються проти її волі шляхом фізичного або психічного насильства. До них належать: умисні вбивства, умисні тілесні ушкодження, поєднане з насильством хуліганство, зґвалтування, побої і катування, доведення до самогубства, погроза вчинити вбивство [12, 87]. Інші вчені розглядають насильницькі злочини як сукупність злочинів, вчинених шляхом застосування фізичної сили або погрози її застосування, що мають за мету позбавити життя людину або заподіяти шкоду її здоров'ю, фізичній свободі, тілесній недоторканності [17, 53]. Також в окрему категорію виділяється поняття «тяжких насильницьких злочинів», яке охоплює умисне вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування, хуліганство [5]. Деякі вчені як самостійний вид злочинів виокремлюють корисно-насильницькі злочини (насильницький грабіж, розбій, вимагання тощо) [6; 7, 73; 8, 173], інші навпаки - грабежі, розбійні напади, бандитизм, і, нарешті, корисливе вбивство (зокрема - на замовлення) розглядають як загальнокримінальні корисливі злочини, аргументуючи це тим, що хоча вибір агресивного засобу свідчить про деструктивні тенденції особистості злочинця, фізична й вербальна агресія, що здійснюється з корисливих мотивів, є засобом задоволення життєвих індивідуальних потреб, а не заради реалізації деструктивних прагнень до знищення й руйнації [13, 265-266]. Щодо останньої категорії злочинів, ми поділяємо позицію вчених [4, 23-24; 15, 33-34; 16, 9; 18, 29] щодо доцільності віднесення насильницького грабежу, розбою та вимагання до групи насильницьких злочинів, оскільки саме насильство є домінуючою сутнісною ознакою цих злочинів.

Обґрунтовуючи необхідність виокремлення в якості самостійного об'єкту криминологічних досліджень і цілеспрямованого вивчення злочинів, що складають такий окремий вид злочинності, як загальнокримінальна насильницька злочинність, слід акцентувати увагу на змістовому аспекті цього феномену. Для цього необхідним є з'ясування наступних принципових питань:

1) визначення специфічних кримінологічно-значущих інтегруючих ознак, що дозволяють відрізнити цей вид злочинності від інших; 2) окреслення кола злочинних діянь, що належать до категорії досліджуваних злочинів.

Основною специфічною інтегруючою ознакою, що служить критерієм віднесення кримінально-караних діянь до категорії насильницької злочинності, є насильство як спосіб вчинення злочину. Саме насильницький спосіб вчинення злочину визначає характер і ступінь суспільної небезпечності діяння, специфіку особистості злочинця та спрямованість заходів протидії.

Відповідно до формальної логіки поняття «загальнокримінальна насильницька злочинність» вужче за поняття «насильницька злочинність», оскільки останнє охоплює всі прояви протиправної (кримінально-забороненої) насильницької поведінки. При дослідженні загальнокримінальної насильницької злочинності ми виходили з логіки обмеження кола цього виду насильницьких злочинів, як прояву феномена кримінального насильства, на наступних підставах (критеріях).

По-перше, обмеження кола загальнокримінальних насильницьких злочинів за суб'єктом їх вчинення (особистістю злочинця). При цьому ми виходили як зі суто кримінально-правового підходу до цього критерію класифікації злочинів, так і з його кримінологічного змісту.

Як вже зазначалося, насильницький спосіб вчинення злочину визначає специфічну спрямованість особистості злочинця, який обирає саме такий спосіб реалізації злочинного наміру. При цьому в кримінології традиційним є виділення окремих видів злочинності за критерієм суб'єкта злочинів, оскільки особистість злочинця є основною й найважливішою ланкою всього механізму злочинної поведінки, тому особливості, що породжують таку поведінку, повинні бути безпосереднім об'єктом превентивного впливу [11, 150]. Крім того, суб'єкт окремих видів злочинів має певний соціально-правовий статус, який може зумовлювати специфічну сферу його злочинної діяльності. Саме з цих позицій ми використовуємо сьогодні терміни «злочинність неповнолітніх», «військова злочинність», «злочинність мігрантів» тощо, об'єднуючи групи злочинів за схожими властивими їм суб'єктам ознаками.

Поряд з насильницьким способом вчинення злочинного діяння сутнісною ознакою цього виду злочинів є вчинення злочину з використанням службового становища. Включення ж до групи, що досліджується, загальнокримінальних злочинів, вчинених незалежно від використання службового становища, на нашу думку, суперечить самій ідеї виділення злочинів працівників ОВС в окремий вид злочинності з властивими йому характерними рисами. Адже в цьому разі працівник ОВС не виступає в ролі особливого суб'єкта й нічим не відрізняється від звичайного злочинця (тобто ні про яку специфіку злочинних посягань особи, яка проходить службу в міліції, мови бути не може), і, як наслідок, відсутній основний критерій віднесення кримінально-караних діянь до категорії злочинів, вчинених працівниками ОВС. Проведення нами дослідження насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, показало, що в основі їх об'єднання в окрему групу лежать, зокрема, такі критерії, як суб'єкт злочину - працівник ОВС і вчинення злочину з використанням службового становища [9, 17-40].

По-друге, обмеження кола загальнокримінальних насильницьких злочинів за рівнем злочинної діяльності.

При цьому цей критерій охоплює два моменти. Передусім, з огляду на зазначений критерій, на наше переконання, не можна відносити до загальнокримінальної насильницької злочинності прояви організованої злочинності.

У широкому розумінні організована злочинність - це складні види кримінальної діяльності, що здійснюються в широких масштабах згуртованими об'єднаннями, що мають внутрішню структуру, отримують фінансовий прибуток і набувають влади шляхом створення та експлуатації ринків незаконних товарів, послуг і діяльності.

Особливістю ж організованої насильницької злочинності як різновиду організованої злочинності є наявність такої обов'язкової специфічної ознаки, як озброєність. На нашу думку, така ознака є обов'язковою, оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства, при наявності у вільному обороті величезного різноманіття засобів захисту, здійснення такої найнебезпечнішої форми злочинної діяльності неможливе без застосування зброї (вогнепальної, вибухової, холодної тощо).

Також, з огляду на рівень злочинної діяльності, загальнокримінальна насильницька злочинність не охоплює так звані «міжнародні злочини», тобто злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

По-третє, обмеження кола загальнокримінальних насильницьких злочинів за сферою суспільних відносин, які виступають об'єктом злочинного діяння. При цьому також слід виходити як зі суто кримінально-правового підходу до цього критерію класифікації злочинів, так і з його кримінологічного змісту.

Враховуючи цей критерій, загальнокримінальна насильницька злочинність не охоплює насильницькі злочини: проти основ національної безпеки; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян; злочини проти правосуддя.

По-четверте, обмеження кола загальнокримінальних насильницьких злочинів має відбуватися відповідно до критерію масовості злочинної поведінки.

Можна зробити висновок, що загальнокримінальна насильницька злочинність являє собою масову, системну, протиправну (кримінально-заборонену) насильницьку поведінку частини членів суспільства, не обтяжену, з кримінологічної точки зору, іншими специфічними об'єктивними (сфера суспільних відносин, на яку посягає злочин, жертва злочину, рівень злочинної діяльності) та/або суб'єктивними (особистість злочинця) характеристиками (ознаками).

Протиправне насильство, знаходячи свій прояв у різних аспектах, може бути засобом досягнення практично будь-якої мети. Тому кримінально-правова класифікація загальнокримінальних насильницьких злочинів може бути зведена до їхнього групування відповідно до розділів Особливої частини Кримінального кодексу України.

Отже, з урахуванням цього критерію, систему загальнокримінальної насильницької злочинності складають наступні шість груп злочинів.

1. Злочини проти життя особи (Розділ II КК України): ст. 115 - умисне вбивство; ст. 116 - умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання; ст. 117 - умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини; ст. 118 - умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; ст. 120 - доведення

до самогубства.

2. Злочини проти здоров'я особи (Розділ II КК України): ст. 121 - умисне тяжке тілесне ушкодження; ст. 122 - умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження; ст. 123 - умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання; ст. 124 - умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; ст. 125 - умисне легке тілесне ушкодження; ст. 126 - побої і мордування; ст. 127 - катування; ст. 129 - погроза вбивством.

3. Злочини проти свободи, честі та гідності особи (Розділ III КК України): ст. 146 - незаконне позбавлення волі або викрадення людини.

4. Злочини проти статевої свободи та недоторканності особи (Розділ IV КК України): ст. 152 - зґвалтування; ст. 153 - насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

5. Злочини проти власності (Розділ VI КК України): ст. 186 - грабiж; ст. 187 - розбiй; ст. 189 - вимагання.

6. Злочини проти громадського порядку та моральності (Розділ XII КК України): ст. 296 - хуліганство.

Проведене нами опитування населення України (2190 осіб різних вікових і соціальних категорій) показало, що саме протидію загальнокримінальній насильницькій злочинності (вбивствам, нанесенню тілесних пошкоджень, зґвалтуванням, розбоям тощо) населення (64,7 %) вважає першочерговим напрямком діяльності правоохоронних органів. Таке положення справ зумовлено тим, що значна частина населення відчуває побоювання з приводу: свого життя (65,1 %), особистої свободи (50,2 %), своєї гідності (50,3 %), статевої недоторканності (44,6 %), а також власності (71,3 %).

З урахуванням вказаного, особливої актуальності проблема загальнокримінальної насильницької злочинності набуває, відповідно до оцінки населення, через неспроможність правоохоронних органів захистити його від таких злочинних посягань, як: умисні вбивства (45,7 % опитаних), зґвалтувань (51,8 %), тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (49,3 %), грабежів (55,5 %), розбійних нападів (53,4 %), хуліганства (52,5 %) та незаконного позбавлення волі або викрадення (47,9 %).

Отже, можна зробити наступні висновки. Ядром насильницької злочинності є загальнокримінальній її сегмент, під яким запропоновано розуміти масову, системну, протиправну (кримінально-заборонену) насильницьку поведінку частини членів суспільства, не обтяжену, з кримінологічної точки зору, іншими специфічними об'єктивними (сфера суспільних відносин, на яку посягає злочин, жертва злочину, рівень злочинної діяльності) та/або суб'єктивними (особистість злочинця) характеристиками (ознаками). Саме стан загальнокримінальної насильницької злочинності та ефективність протидії їй є індикатором спроможності суспільства (насамперед влади) забезпечити захист прав і свобод людини та її безпеку від кримінальних загроз, а його зміни визначають зміни в стані всієї злочинності, оскільки загальнокримінальна насильницька злочинність охоплює первинні й найбільш небезпечні форми злочинної поведінки людини.

Література

1. Антонян Ю.М. Личность преступника / Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. - 366 с.

2. Бандурка О.М. Україна в XXI столітті: нові

виклики очима кримінологів / О.М. Бандурка // Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць [Редкол. Л.М. Давиденко, Т.А. Денисова, О.М. Джу́жа та ін.]. - Харків: Золота миля, 2011. - С. 7-11.

3. Варыгин А.Н. Преступность сотрудников органов внутренних дел и воздействие на нее. Монография / А.Н. Варыгин; Под ред. Б.Т. Разгильдиева. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2003. - 224 с.

4. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления / Л.Д. Гаухман. - М.: Юрид. лит., 1974. - 167 с.

5. Голина В.В. Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя, здоров'я особи / В.В. Голина. - Х.: Рубікон, 1997. - 52 с.

6. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія / Б.М. Головкін - Х.: Право, 2011. - 440 с.

7. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. / А.П. Закалюк. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. - Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. - 712 с.

8. Зелинский А.Ф. Криминология: учеб. пособие / А.Ф. Зелинский. - Харьков, 2000. - 187 с.

9. Ігнатов О.М. Насильницькі злочини, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження: Монографія / О.М. Ігнатов. - Х.: ТОВ «Вид-во «Формат Плюс», 2008. - 296 с.

10. Ігнатов О.М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність / О.М. Ігнатов // Форум права. - 2010. - № 3. - С. 144-151. - [Електронний ресурс]: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10iomptc.pdf>

11. Криминология. Учебник / [С.Б. Алимов, Ю.М. Антонян, С.П. Бузынова и др.]; Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. - М.: Юристъ, 1995. - 512 с.

12. Курс криминології: Особлива частина: Підручник: у 2 кн. / М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.; За заг. ред. О.М. Джу́жи. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 480 с.

13. Литвак О.М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Литвак Олег Михайлович. - Х., 2001. - 370 с.

14. Литвак О.М. Злочинність її причини та профілактика / О.М. Литвак. - К.: Україна, 1997. - 167 с.

15. Овчинский С.С. Преступное насилие. Преступность в городах / С.С. Овчинский. - М.: ИНФРА-М, 2007. - 408 с.

16. Панов Н.И. Квалификация насильственных преступлений: учеб. пособие / Н.И. Панов. - Харьков: Юрид. ин-т, 1986. - 54 с.

17. Словарь криминологических и статистических терминов / Составители А.Г. Кальман, И.А. Христинич - Харьков: Гимназия, 2001. - 96 с.

18. Шарапов Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве / Р.Д. Шарапов. - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. - 298 с.

Ігнатов О.М.
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри кримінального
права та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 17.12.2013